

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ КАФЕДРА
СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Особливості локусу суб'єктивного контролю у студентів з високим та низьким рівнем успішності

Курсова робота студентки 36
групи соціально-психологічного
факультету Белянцевой В. Р.

Кириченко В. В.

Житомир - 2009

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I. Загальні психологічні особливості вікового періоду студентства та аналіз поняття «локус контролю» як важливої особистісної характеристики.	6
1.1. Загальні психологічні особливості вікового періоду студентства.....	6
1.1.1. Загальні психологічні особливості студентського віку	6
1.1.2. Основні новоутворення студентського віку.....	12
1.2. Локус контролю як важлива особистісна характеристика сучасної людини та його вплив на успішність навчання студентів.....	16
Розділ II. Методичні основи експериментального дослідження локусу суб'єктивного контролю	20
2.1. Аналіз існуючої методичної бази дослідження локусу суб'єктивного контролю.....	20
2.2. Методики дослідження рівня суб'єктивного контролю (за модифікацією О.Г.Ксенофонтової)	22
Розділ III. Результати дослідження локусу суб'єктивного контролю у студентів із низьким та високим рівнем успішності	24
3.1. Обробка результатів дослідження	24
3.2. Виявлення особливостей локусу суб'єктивного контролю у студентів із високим та низьким рівнем успішності	25
Висновки	31
Список використаних літературних джерел.....	35
Додатки	

Вступ

Актуальність теми дослідження. Розвиток нашої країни в сучасних умовах висуває на передній план проблеми, пов'язані з формуванням всебічно розвиненої особистості. Така особистість має бути здатною адекватно сприймати зміни в суспільному житті, проявляти свідому активність, спрямовану на приведення внутрішніх резервів у відповідність до зовнішніх умов. Сучасна людина повинна уміти ухвалювати рішення, нести за них відповідальність, володіти активністю, цілеспрямованістю, уміти долати внутрішні і зовнішні бар'єри, що заважають досягненню мети, тобто у сучасної молодшої людини повинні бути сформовані якості особистості, що дозволяють їй бути успішним. Не останню роль у вирішенні таких проблем набуває дослідження такого фундаментального утворення особистості як локус контролю. Відношення людини до своєї діяльності та умов праці, її екстернальність чи інтернальність, мають значний вплив на успішність такої діяльності та на ефективність її організації. Сучасні дослідження показують, що люди, які покладаються на себе (а не на зовнішні умови) в процесі життєдіяльності, тобто інтернали, є більш активними, відповідальними та схильними до прийняття рішень.

Особливого значення дослідження локусу контролю саме в студентському віці набуває сьогодні, коли процес особистісного та професійного становлення молодшої людини, отримання бажаної освіти, а згодом і роботи за фахом, пов'язані зі значними, часто непередбачуваними труднощами, що ставить до особистості сучасної молодшої людини безліч вимог. Юнацький вік - час відповідального життєвого самовизначення особистості (Л.І.Божович, Н.С.Бондар, М.Й.Боришевський, І.С.Булах, Л.С.Виготський, М.Р.Гінзбург, Є.І.Головаха, Е.Еріксон, І.С.Кон, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, С.Д.Максименко, В.О.Татенко, Т.М.Титаренко, І.В.Нікітіна, С.М.Панченко, Р.Ф.Пасічняк та ін.). Цим пояснюється важливість організації

та підтримки всебічного розвитку особистості саме в цьому віці, коли людина починає будувати свій життєвий шлях.

Об'єкт дослідження - процес розвитку та функціонування механізмів саморегуляції поведінки та діяльності особистості.

Предмет дослідження - особливості розвитку рівня локусу суб'єктивного контролю особистості та механізми його впливу на успішність студентів

Мета дослідження — теоретичне обґрунтування та експериментальне підтвердження впливу рівня локусу суб'єктивного контролю на рівень успішності студентів.

Гіпотеза дослідження: сформованість відповідного локусу суб'єктивного контролю має вплив на рівень успішності в процесі навчальної діяльності студентів. Студенти-інтернали показують більш високі успіхи у навчанні в порівнянні із студентами, що мають екстернальний локус « контролю».

Мета дослідження і гіпотеза зумовили виконання наступних **завдань**:

- здійснити теоретичний аналіз психологічних особливостей студентського віку;
- визначити місце та значення локусу суб'єктивного контролю в структурі особистості;
- проаналізувати методологічні основи дослідження локусу суб'єктивного контролю;
- провести експериментальне дослідження локусу суб'єктивного контролю студентів та проаналізувати його результати з метою виявлення взаємозв'язку локусу контролю та успішності студентів

Теоретичне значення дослідження визначається тим, що в ньому здійснено системно-структурний аналіз взаємодії локусу суб'єктивного контролю та успішності студентів. Результати дослідження доповнюють уявлення про механізм функціонування локусу суб'єктивного контролю як

складової структури самосвідомості та системи регуляції поведінки особистості.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані для створення програм діагностики і скерованої корекції особистісного розвитку студентів, забезпечити педагогів і психологів-практиків необхідними орієнтирами при організації виховного процесу.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої в роботі мети використовувався комплекс методів, вибір та поєднання яких залежали від змісту проблеми, яка вивчалася, а саме: теоретико-методологічний аналіз проблеми дослідження; спостереження, бесіда (уточнення, розширення та контроль даних, отриманих за допомогою інших методів); діагностичні методики у межах експериментального методу (методика дослідження локусу суб'єктивного контролю «Локус контролю» О.Г Ксенофонтової), а також математичні методи під час обробки даних результатів дослідження.

Розділ І. Загальні психологічні особливості вікового періоду студентства та аналіз поняття «локус контролю» як важливої особистісної характеристики

1.1. Загальні психологічні особливості вікового періоду студентства

1.1.1. Загальні психологічні особливості студентського віку

Студентський вік є особливим періодом життя людини. Заслуга самої постановки проблеми студентства як особливої соціально-психологічної і вікової категорії належить психологічній школі Б.Г. Ананьева. У дослідженнях Л.А. Баранової, М.Д. Дворяшиної, Є.І. Степанової, Л.Н. Фоменко, а також в роботах Ю.М. Кулюткіна, В.А. Якуніна і ін. накопичений великий емпіричний матеріал спостережень, наводяться результати експериментів і теоретичні узагальнення по цій проблемі.

Студентський вік, за твердженням Б.Г. Ананьева, є сензитивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини. Вища освіта робить величезний вплив на психіку людини, розвиток його особистості. За час навчання у вузі, за наявності сприятливих умов у студентів відбувається розвиток всіх рівнів психіки. Вони визначають спрямованість розуму людини, тобто формують склад мислення, який характеризує професійну спрямованість особистості. Для успішного навчання у вузі необхідний досить високий рівень загального інтелектуального розвитку, зокрема сприйняття, пам'яті, мислення, уваги, рівня володіння визначеним довкола логічних операцій [2, с. 54].

У вітчизняній психології проблема дорослості вперше була поставлена в 1928 році Н.Н. Рибниковим, який назвав новий розділ вікової психології, вивчаючий зрілу особистість, «акмеологією». Психологів впродовж достатньо довгого часу цікавила проблема психічного розвитку дитини, і

людина стала «жертвою дитинства». Психологія зрілого віку, до якого відноситься і студентський вік як перехідний від юності до зрілості, стала відносно недавно предметом психологічної науки. Тут юнацький вік розглядався в контексті завершення, згортання процесів психічного розвитку і характеризувався як найвідповідальніший і критичніший вік [5, с. 34].

Л.С. Виготський, не розглядає спеціально психологію юнацького віку, і вперше не включив його в дитячі віки, чітко розмежувавши дитинство від дорослості. «Вік від 18 до 25 років складає швидше початкову ланку в ланцюзі дорослих віків, ніж завершальна ланка в дитячому розвитку...». Отже, на відміну від всіх ранніх концепцій, де юність традиційно залишалася в межах дитячих віків, вона вперше була названа Л.С. Виготським «початком дорослого життя». Надалі ця традиція була продовжена вітчизняними ученими [8, с.40].

Отже, студентство як окрема вікова і соціально-психологічна категорія виділене в науці відносно недавно - в 1960-х роках ленінградською психологічною школою під керівництвом Б.Г. Ананьєва при дослідженні психофізіологічних функцій дорослих людей. Як вікова категорія студентство співвідноситься з етапами розвитку дорослої людини, будучи «перехідною фазою від дозрівання до зрілості» і визначається як пізня юність - рання дорослість (18-25 років). Виділення студентства усередині епохи зрілості - дорослості засновано на соціально-психологічному підході.

Розглядаючи студентство як «особливу соціальну категорію, специфічну спільність людей, організований об'єднаний інститутом вищої освіти», І.А. Зимня виділяє основні характеристики студентського віку, відрізняючи його від інших груп населення високим освітнім рівнем, високою пізнавальною мотивацією, найвищою соціальною активністю і достатньо гармонійним поєднанням інтелектуальної і соціальної зрілості. У плані загальнопсихічного розвитку студентство є періодом інтенсивної соціалізації людини, розвитку вищих психічних функцій, становлення всієї інтелектуальної системи і особистості в цілому. Якщо розглядати студентство, враховуючи лише

біологічний вік, то його слід віднести до періоду юності як перехідного етапу розвитку людини між дитинством і дорослістю. Тому в зарубіжній психології цей період пов'язують з процесом дорослішання.

Період юності розглядався здавна як період підготовки людини до дорослого життя, хоча в різні історичні епохи йому додавався різний соціальний статус. Проблема юності хвилювала філософів і учених здавна, хоча вікові межі цього періоду були нечіткі, а уявлення про психологічні, внутрішні критерії юнацького віку були наївні і не завжди послідовні. У плані наукового вивчення юність, по виразу П.П. Блонського, стала відносно пізнім досягненням людства [8, с. 51].

Юність однозначно оцінювалася як етап завершення фізичного, статевого дозрівання і досягнення соціальної зрілості і зв'язувалася з дорослішанням, хоча уявлення про цей період розвивалися з часом, і в різних історичних суспільствах воно було відмічене різними віковими межами. Самі, уявлення про юність історично розвивалися. І.С. Кон [13] відзначав, що «вікові категорії в багатьох, якщо не у всіх мовах спочатку позначали не стільки хронологічний, скільки соціальний статус, суспільне положення». Зв'язок вікових категорій з соціальним статусом зберігається і зараз, коли передбачуваний рівень розвитку індивіда даного хронологічного віку визначає його суспільне положення, характер діяльності, соціальні ролі. Вік випробовує на собі вплив соціальної системи, з другого боку, сам індивід в процесі соціалізації засвоює, приймає нові і залишає старі соціальні ролі. К.А. Абульханова-Славська [1], вказуючи на соціальну обумовленість зрілих віків, вважає, що періодизація життєвого шляху особистості, починаючи з юності, перестає співпадати з віковою і стає особовою.

Психологічний зміст юності пов'язаний з розвитком самосвідомості, рішення задач професійного самовизначення і вступу до дорослого життя. У ранній юності формуються пізнавальні і професійні інтереси, потреба в праці, здатність будувати життєві плани, суспільна активність, затверджується самостійність особистості, вибір життєвого шляху. В

молодості людина затверджує себе у вибраній справі, знаходить професійну майстерність і саме в молодості завершується професійна підготовка, а, отже, і студентська пора.

А.В. Толстих підкреслює, що в молодості людина максимально працездатна, витримує найбільші фізичні і психічні навантаження, найбільш здібний до оволодіння складними способами інтелектуальної діяльності. Найлегше отримуються всі необхідні у вибраній професії знання, уміння і навички, розвиваються необхідні спеціальні особові і функціональні якості (організаторські здібності, ініціативність, мужність, винахідливість, необхідні у ряді професій, чіткість і акуратність, швидкість реакцій і т.д.) [21, с. 87].

Студент як людина певного віку і як особистість може характеризуватися з трьох сторін:

1) з психологічної, яка є єдністю психологічних процесів, станів і властивостей особистості. Головне в психологічній стороні - психічні властивості (спрямованість, темперамент, характер, здібності), від яких залежить протікання психічних процесів, виникнення психічних станів, прояв психічних утворень;

2) з соціальної, в якій утілюються суспільні відносини, якості, породжувані приналежністю студента до певної соціальної групи, національності;

3) з біологічної, яка включає тип вищої нервової діяльності, будову аналізаторів, безумовні рефлекси, інстинкти, фізичну силу, статуру і т.д. Ця сторона в основному приречена спадковістю і природженими завдатками, але у відомих межах змінюється під впливом умов життя.

Вивчення цих сторін розкриває якості і можливості студента, його вікові особові особливості. Якщо підійти до студента як до людини певного віку, то для нього будуть характерні якнайменші величини латентного періоду реакцій на прості, комбіновані і словесні сигнали, оптимум абсолютної і різницевої чутливості аналізаторів, найбільша пластичність в утворенні

складних психомоторних і інших навичок. Порівняно з іншими віковими етапами в юнацькому віці наголошується найвища швидкість оперативної пам'яті і перемикання уваги, рішення вербально-логічних задач. Отже, студентський вік характеризується досягненням найвищих, «пікових» результатів, що базуються на всіх попередніх процесах біологічного, психологічного, соціального розвитку.

Якщо ж вивчити студента як особистість, то вік 18-20 років - це період найактивнішого розвитку етичних і естетичних відчуттів, становлення і стабілізації характеру і, що особливо важливе, оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини: цивільних, професійно-трудових і ін. З цим періодом пов'язаний початок «економічної активності», під якою демографи розуміють включення людини в самостійну виробничу діяльність, початок трудової біографії і створення власної сім'ї. Перетворення мотивації, всієї системи ціннісних орієнтацій, з одного боку, інтенсивне , формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією - з іншою, виділяють цей вік як центральний період становлення характеру і інтелекту. Це час спортивних рекордів, початок художніх, технічних і наукових досягнень.

Студентський вік характерний і тим, що в цей період досягається оптимум розвитку інтелектуальних і фізичних сил. Але часто «виявляються «ножиці» між цими можливостями і їх дійсною реалізацією. Безперервно зростаючі творчі можливості, розвиток інтелектуальних і фізичних сил, які супроводжуються і розквітом зовнішньої привабливості, приховують в собі і ілюзії, що це зростання сил продовжуватиметься «вічно», що все краще життя ще попереду, що всього задуманого можна легко досягти».

Час навчання у вузі співпадає з другим періодом юності або першим періодом зрілості, який відрізняється складністю становлення особових рис (роботи Б.Г. Ананьєва, А.В. Дмитрієва, І.С. Кона, В.Т. Лісовського і ін.). Характерною межею етичного розвитку в цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки. Помітно зміцнюються ті якості, яких не вистачало

повною мірою в старших класах - цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, уміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних проблем (меті, способу життя, боргу, любові, вірності і ін.) [7, с. 64].

Юність - пора самоаналізу і самооцінок. Самооцінка здійснюється шляхом порівняння ідеального «Я» з реальним. Але ідеальне «Я» ще не вивірено і може бути випадковим, а реальне «Я» ще всесторонньо не оцінено самою особистістю. Ця об'єктивна суперечність в розвитку особистості молодій людини може викликати у нього внутрішню невпевненість в собі і супроводжується іноді зовнішньою агресивністю, розбещеністю або відчуттям незрозумілості.

Студентство об'єднує молодих людей, що займаються одним видом діяльності - навчанням, направленим на спеціальну освіту, що мають єдині цілі і мотиви, зразково одного віку (18-25 років) з єдиним освітнім рівнем, період існування яких обмежений часом (в середньому 5 років). Його відмінними рисами є: характер їх праці, що полягає в систематичному засвоєнні і оволодінні новими знаннями, новими діями і новими способами учбової діяльності, а також в самостійному «добуванні» знань; його основні соціальні ролі і приналежність до великої соціальної групи - молоді як її передова і численна частина.

Специфічність студентства як соціальної групи полягає в однаковому відношенні до всіх суспільних форм власності, його ролі в суспільній організації праці і частковій участі в продуктивній і непродуктивній праці. Як специфічна соціальна група вона характеризується особливими умовами життя, праці і побуту; соціальною поведінкою і системою ціннісних орієнтацій. Як основні риси, що відрізняють студентство від решти груп, виділяються соціальний престиж, активна взаємодія з різними соціальними утвореннями і пошук значення життя, прагнення до нових ідей і прогресивних перетворень.

1.1.2. Основні новоутворення студентського віку

Для цього віку характерне завершення процесу зростання, що приводить, зрештою, до розквіту організму, що створює підстави не тільки для особливого положення молоді людини в навчанні, але і для оволодіння іншими можливостями, ролями і домаганнями. З погляду вікової психології, в студентському віці змінюються риси внутрішнього світу і самосвідомості, еволюціонують і перебудовуються психічні процеси і властивості особистості, змінюється емоційно-вольовий устрій життя.

Юність - період життя після отрочтва до дорослості (вікові межі умовні - от 15-16 до 21-25 років). Це період, коли людина може пройти шлях від невпевненого, непослідовного отрока, що домагається на дорослість до дійсного дорослішання.

У юності у молоді людини виникає проблема вибору життєвих* цінностей. Юність прагне сформувати внутрішню позицію по відношенню до себе («Хто Я?», «Яким Я повинен бути?»), по відношенню до інших людей, а також до моральних цінностей. Саме в юності молода людина свідомо відпрацьовує своє місце серед категорій добра і зла. «Честь», «гідність», «право», «борг» і інші характеризуючі особистість категорії гостро хвилюють людину в юності. У юності молода людина розширює діапазон добра і зла до граничних меж і випробовує свій розум і свою душу в діапазоні від прекрасного, піднесеного, доброго до жахливого, незмінного злого. Юність прагне пережити себе в спокусах і сходженні, в боротьбі і подоланні, падінні і відродженні - у всьому тому різноманітті духовного життя, яке властиве стану розуму і серця людини. Знаменно для самого юнака і для всього людства, якщо молода людина вибрала для себе шлях духовного зростання і досягнення успіху, а не спокусилася вадою і протистоянням суспільним чеснотам [7, с. 73].

Як би чудно ні була направлена юність на пошук свого місця в світі, скільки б ні була вона інтелектуально готова до осмислення всього сущого,

багато чого вона не знає - ще немає досвіду реального практичного і духовного життя серед близьких людей («Якби молодість знала...»). Крім того, саме в юності по-справжньому прокидається дане природою прагнення до іншої підлоги. Це прагнення може затьмарити, не дивлячись на розуміння, знання, переконання і вже сформовані ціннісні орієнтації молодої людини. Юність - період життя, коли над іншими відчуттями може домінувати всепоглинаюча пристрасть до іншої людини.

Почавши в отроцтві створення своєї особистості, почавши свідомо будувати способи спілкування, молода людина продовжує цей шлях вдосконалення значущих для себе якостей в юності. Проте у одних - це духовне зростання через ідентифікацію з ідеалом, а у інших - вибір для наслідування антигероя і пов'язані з цим наслідки розвитку особистості.

У цей період життя людина вирішує, в якій послідовності він прикладе свої здібності для реалізації себе в праці і в самому житті.

Юність - надзвичайно значущий період в житті людини. Вступивши в юність підлітком, молода людина завершує цей період істинною дорослістю, коли вона дійсно сама визначає для себе долю: шлях свого духовного розвитку і земного існування. Вона планує своє місце серед людей, свою діяльність, свій спосіб життя. В той же час віковий період юності може нічого не дати людині в плані розвитку здібності до рефлексії і духовності. Проживши цей період, людина, що виросла, може залишитися в психологічному статусі підлітка [8, с. 55].

Юність - період життя людини, розміщений між отроцтвом і дорослістю, рання молодість, дорослість. Саме в юності відбувається становлення людини як особистості, коли молода людина, пройшовши складний шлях онтогенетичної ідентифікації уподібнення іншим людям, привласнила від них соціально значущі властивості особистості, здібність до співпереживання, до активного етичного відношення до людей, до самого себе і до природи; здібність до засвоєння конвенціональних ролей, норм, правил поведінки в суспільстві і ін.

У юності одержує новий розвиток механізм ідентифікації відособлення. Також для цього віку характерні свої новоутворення.

Вікові новоутворення - це якісні зрушення в розвитку особистості на окремих вікових етапах. У них виявляється особливості психічних процесів, станів, властивостей особистості, характеризуючи її перехід на вищий ступінь організації і функціонування. Новоутворення юнацького віку охоплюють пізнавальну, емоційну, мотиваційну, вольову сфери психіки. Вони виявляються і в структурі особистості: у інтересах, потребах, схильностях, в характері [5, с. 112].

Центральними психічними процесами юнацького віку є розвиток свідомості і самосвідомості. Завдяки розвитку свідомості у студентів формується цілеспрямоване регулювання його відносин до навколишнього середовища і до своєї діяльності, провідною ж діяльністю періоду ранньої юності є учбово-професійна діяльність.

До новоутворень юності І. Кон відносить розвиток самостійного логічного мислення, образної пам'яті, індивідуального стилю розумової діяльності, інтерес до наукового пошуку [13].

Найважливішим новоутворенням цього періоду є розвиток самоосвіти, тобто самопізнання, а суть його - установка по відношенню до самого себе. Вона включає пізнавальний елемент (відкриття свого «Я»), понятійний елемент (уявлення про свою індивідуальність, якості і суть) і оцінно-вольовий елемент (самооцінка, самоповага). Розвиток рефлексії, тобто самопізнання у вигляді роздумів над власними переживаннями, відчуттями і думками обумовлює критичну переоцінку цінностей, що раніше склалися, і значення життя - можливо, їх зміна і подальший розвиток.

Значення життя - це найважливіше новоутворення ранньої юності. І.Кон [13] відзначає, що саме в цей період життя проблема значення життя стає глобально всеохоплюючою з урахуванням ближньої і дальньої перспективи.

Також важливим новоутворенням юності є поява життєвих планів, а в цьому виявляється установка на свідому побудову власного життя як прояв початку пошуку її значення.

У юності людина прагне до самовизначення як особистість і як людина, включена в суспільне виробництво, в трудову діяльність. Пошук професії — найважливіша проблема юності. Знаменно, що в юності деяка частина молоді починає тяжіти до лідерства як майбутньої діяльності. Ця категорія людей прагне навчитися робити вплив на інших і для цього вивчає соціальні процеси, свідомо рефлексуючи на них.

Юність, знаходячи потенціал особистості, що входить в пору другого народження, починає відчувати звільнення від безпосередньої залежності тісного кола значущих осіб (рідних і близьких людей). Ця незалежність приносить сильні переживання, захльостує емоційно і створює величезну кількість проблем. Для того, щоб дійти до розуміння відносності будь-якої незалежності, для того, щоб цінувати споріднені зв'язки і авторитет досвіду старшого покоління, юності належить духовний шлях біблійного блудного сина через важкі, нестерпно важкі переживання відчуження від кола значущих людей, через глибинні страждання рефлексій і пошук істинних цінностей до повернення в новій іпостасі - тепер уже як дорослий, здатний ідентифікувати себе із значущими близькими і тепер уже остаточно прийняти їх як таких. Саме доросла, соціально зріла людина несе в собі постійність світогляду, ціннісних орієнтацій, що органічно поєднують в собі не тільки «незалежність», але і розуміння необхідності залежності - адже особистість несе в собі буття суспільних відносин.

1.2. Локус контролю як важлива особистісна характеристика сучасної людини та його вплив на успішність навчання студентів

Рівень суб'єктивного контролю може бути віднесений до однієї з найважливіших характеристик самосвідомості, визначаючої особливості поведінкових реакцій в широкому спектрі соціальної взаємодії і відповідальності, що виявляється у відчутті, рівні активності і ступені дії на обставини життя. Виділяються два крайні типи локалізації локусу контролю: *інтернальний і екстернальний*. У першому випадку людина вважає, що події, що відбуваються, перш за все залежать від його компетентності, цілеспрямованості, здібностей і детермінуються його власною активністю і зусиллями. У другому випадку людина переконана, що його успіхи і невдачі визначаються, в першу чергу, дією зовнішніх обставин, везінням, випадковістю, діями інших людей.

Концепція «локус контролю» є слідством теорії соціального навчання Дж.Роттера. На його думку, інтернальність і екстернальність є достатньо стійкими властивостями особистості, сформованими в процесі її соціалізації. Основним елементом теорії соціального навчання є очікування індивіда, що його поведінка приведе до бажаної винагороди. Проблема контролю соціальної поведінки вивчається в різних аспектах у філософії, соціології, психології при розгляді можливостей і здібностей людини управляти своєю поведінкою (конформізм, відчуження, самодетермінація, самоактуалізація, аномія і ін.) [22, с. 265].

Різні аспекти концепції локусу контролю відображені в теоріях і концепціях поведінки: віра в долю або випадок як прояв неефективності суспільної системи (Ч.Веблен), віра в долю як захисний механізм, що дає можливість зберегти самоповагу у разі життєвих невдач (Р.Мертон). Дуже співзвучна підходу Дж.Роттера типологія соціального характеру,

запропонована Д.Рісменом, який виділив тих, що «направляються зсередини», і що «направляються іншими». Поведінка «направляються зсередини» регулюються внутрішніми цілями і цінностями, а що «направляються іншими» - цінностями, зовнішніми по відношенню до них.

Психологічні аспекти локус-контролю відображені в концепції компетентності Р.Уайта, яка розглядає здатність людини, а іноді і потреба, ефективно впливати на своє соціальне оточення. У теорії мотивації досягнення Д.Маккеланда і Дж.Аткінсона фіксується зв'язок високої потреби в досягненні з вірою в свої сили і здібності. Інший аспект проблеми локус-контролю відображений у фрустраційній теорії С.Розенцвейга. Згідно його підходу в звичних життєвих ситуаціях люди по різному реагують на труднощі в досягненні своїх цілей. Одні обвинувачують себе (інтрапунітивна реакція), інші пов'язують невдачі із зовнішніми обставинами (екстрапунітивна реакція) [7, с. 214].

Поняття «очікування», віднесене до проблеми суб'єктивного локус-контролю, є основним поняттям теорії інструментальності, що бере початок в роботах Е.Толмена і К.Льовіна, формалізованої В.Врум і узагальненої в моделі Х.Хекхаузена.

Розглядаючи відношення проблеми локуса контролю і діяльності людини в рамках заданого підходу, можна говорити про особливості саморегуляції *соціальної* і трудової поведінки: перевазі тих або інших умов зовнішнього середовища, способів рішення задачі. Найбільший практичний інтерес представляють орієнтації суб'єкта діяльності при рішенні задачі. У концепції контролю за дією Ю.Куля виділяється «орієнтація на дію» і «орієнтація на стан» при обробці інформації. Аналізуючи процес ухвалення рішення Р.Голдсміт і Н.Селін фіксують наявність двох моделей: орієнтацію на оцінку і зміну невизначеності ситуації або на корисність рішення задачі. Аналогічний момент в процесі ухвалення рішення Ю.Забродін пов'язує з критеріями ухвалення рішення і виділяє критерій мінімальної суб'єктивної невизначеності і критерій максимальної ефективності.

Можна припустити, що в загальному випадку екстернальний локус-контроль формує орієнтацію на стан, а інтернальний - орієнтацію на результат. В зв'язку з цим важливо і те, що локус-контроль виявляється як характеристика загальної активності особистості, яка, на думку К.А.Абульханової-Славської [1], має дві складові: рівень ініціативи і рівень відповідальності.

Не дивлячись на виражений особовий аспект локус-контролю, повинна враховуватися і ситуативна детермінація його прояву. Моменти інтернального і екстернального контролю можуть бути виділені в поведінці кожної особистості, що дозволяє говорити не про жорстку локалізацію, а про превалювання і вираженість інтернального або екстернального контролю.

Методика «Рівень суб'єктивного контролю» в даний час є широко використовуваним засобом для дослідження особливостей людини, пов'язаних з управлінням і самоврядуванням поведінки, світоглядом і життєвими позиціями, з конкретними особовими установками і диспозиціями.

Методика використовується в медичній клінічній психології; у шкільній практичній психології (віковими, педагогічними і соціальними психологами понад усе); у психології праці (при проведенні профконсультаційних заходів); у психології управління (зокрема, для вивчення управлінського персоналу, керівних працівників різних рангів); у сімейному психологічному консультуванні

Необхідність перестановки акцентів при проведенні діагностичних заходів з безробітними в рамках професійної орієнтації з глибинної особової діагностики на соціально-професійну діагностику розширює можливості використання даної методики в роботі фахівців органів зайнятості. Пропонований в даній роботі варіант методики розроблений і адаптований Е.Бажиним, С.Голинкиной і А.Еткиндою і відображає принципи ієрархічної моделі регуляції соціальної поведінки особистості.

За даними сучасних досліджень, рівень локусу контролю також впливає на успішність навчання. Так, Збанацька А. Б. [9] в своєму дисертаційному дослідженні визначає та підтверджує вплив на успішність студентів.

Предметом її дослідження є особливості стилів мислення, мотивація, локус контролю, самовідношення студентів як основа індивідуальних стилів їх навчальної діяльності.

Значущою особовою характеристикою, що відображає соціальну зрілість особистості і робить істотний вплив на успішність учбової діяльності автор визначає саме локус контролю.

В результаті проведеного дослідження, вона визначила, що основою індивідуальних стилів учбової діяльності студентів з високою академічною успішністю виступають наступні особові характеристики: а) методичність і інтелектуальна гнучкість засвоєння учбової інформації; б) послідовність, регулярність планування і виконання учбових дій; у) високий рівень • пізнавальної мотивації, мотивації досягнення і орієнтації на кінцевий результат; г) інтернальність; д) високий рівень самовідношення особистості [9, с. 7].

Отже, локус контролю є надзвичайно важливою характеристикою особистості сучасного студента, а його рівень має вплив на здійснення ним різних дій в процесі життєдіяльності, а також на їх успішність та ефективність. Саме тому ця психологічна категорія потребує постійних досліджень.

Розділ II. Методичні основи експериментального дослідження локусу суб'єктивного контролю

2.1. Аналіз існуючої методичної бази дослідження локусу суб'єктивного контролю

Остання третина двадцятого сторіччя ознаменована в психології найактивнішими дослідженнями локалізації контролю особистості.

В світі використовується велика кількість різноманітних методик, розроблених як для діагностики узагальненої локалізації контролю особистості, так і для виявлення специфіки локалізації контролю в окремих сферах життя людини (наприклад, батьківська поведінка, відношення до роботи, здоров'я і т.д.). З "загальних" шкал найбільш популярні шкали Дж. Роттера "Шкала інтернальності-екстернальності" (1-E zsaie) і Г. Льовенсон . "Інтернальність і екстернальність в спілкуванні і шансових ситуаціях" (опитувальник ІРС).

У нашій країні широке поширення набув опитувальник "Рівень суб'єктивного контролю" (РСК) Е.Ф. Бажіна, Е.А. Голинкиной і А.М. Еткинда. Опубліковані і використовуються також російський варіант шкали Роттера: "Тест-опитувальник суб'єктивної локалізації контролю" (СЛК) СР. Пантілєєва і В.В. Століна, "Опитувальник суб'єктивного контролю" (ОСК) О.А. Осницького і Ю.С. Жуйкова, і російський варіант шкали ІРС, запропонований І.М. Кондаковим і М.Н. Нілопец. Крім спеціалізованих опитувальників, розроблених в цілях дослідження локуса контролю особистості, існують також шкали локалізації контролю, вбудовані в інших особових опитувальників: "Тест смисложиттєвих орієнтації" (СЖО -російськомовна модифікація Д.А. Леонтьєва) і "Опитувальник соціально-психологічної адаптірованності" (СПА - російська версія А.К. Осніцкого) [15, с. 104].

Опублікований в 1966 р. опитувальник Роттера виявляв єдиний показник - "локус контролю особистості", причому ситуації, описувані в опитувальнику, відносилися головним чином до успіхів в діловій сфері. Більшість психологів, що бралися за розробку нових варіантів методики дослідження локусу контролю, зверталася до такої діяльності через незадоволеність рішенням однофакторності роттеровської шкали. З тих пір численні дослідження конструкта описують нескінченну кількість факторів, що виділяються за допомогою різноманітних, але близькоспоріднених опитувальників, проте до теперішнього часу немає жодного фактора, що однозначно визнаного і враховується широким психологічним співтовариством.

Розглянемо факторний склад основних опитувальників, що виявляють "узагальнену" локалізацію контролю особистості:

- "Шкала інтернальності-екстернальності" - "Босиз оі* сопігоі", або "1-Е зсаіе" (Койег. 1966) - 23 діагностичні пункти - одна шкала.
- "Багатовимірна шкала локусу контролю" - "МідШсіітепзюпаі Іосиз оі" сопігоі" (БєУЄПЗОП, 1974) - 24 пункти - перша багатовимірна шкала, що розрізняла екстернальність щодо випадку (С) і екстернальність щодо сильних інших (Р) разом з інтернальністю (І).
- "Багатовимірна шкала локусу контролю" - "МиШсіітепзюпаі Іосиз оі" сопігоі" (Яеісі, \Уаге, 1974) - 45 пунктів — 3 фактори: соціальний системний контроль, фаталізм і самоконтроль.
- "Багатовимірні багатоатрибутивні шкали" - "МиШсіітепзюпаі тиШайгібіііоп зсаіез" — (Бє&оші, 1981) - 48 пунктів - 2 шкали: досягнення і аффіліації.
- "Сфери контролю" - "8рпегез ог сопігоі" (Рашпиз, Спгізііе, 1981) - 30 пунктів - інтернальне-екстернальне відношення до різних сфер: особистої, міжособової і соціополітичної.
- "Опитувальник внутрішнього контролю" - "Іпіегпаі сопігоі ішіех" -

ієг, 1984) - 28 пунктів - 2 фактори: автономії і керівництво.

- "Приписування відповідальності за позитивні і негативні результати" — "АіігіВіііоп оі" гезропзіВШгу £ог розШуе апсі пеґаііуе оіісотез" (ВГЄЛУП, 8Баріго, 1984) - 12 пунктів - 2 чинники: ПОЗИТИВНІ І НЕГАТИВНІ РЕЗУЛЬТАТИ [15, с. 105].

2.2. Методики дослідження рівня суб'єктивного контролю (за модифікацією О.Г.Ксенофонтової)

Дослідження локалізації рівня контролю студентів в нашому дослідженні проводилося за методикою "Локус контролю" розробленою О.Г. Ксенофонтовою [15]. Ця методика являє собою модифікацію загальновідомої методики "Рівень суб'єктивного контролю" (РСК) О.Ф. Бажиної, О.А. Голинкіної та А.М. Еткінда.

Відмінність методики ЛК від РСК:

- 1) з тексту опитувальника вилучено 4 непрацюючі пункти;
- 2) 38 пунктів зазнали редакційні зміни;
- 3) формат відповідей з 6-балльного переведений в 2-балльний;
- 4) значно розширений склад субшкал опитувальника;
- 5) назва опитувальника змінена, на погляд авторів, на більш адекватну [15, с. 105].

Розглянемо зміст методики.

Отже, опитувальник ЛК є методикою виявлення локусу контролю особистості, розраховану на дорослих досліджуваних і апробовану на віковому контингенті від 17 до 87 років.

Опитувальник містить 40 тверджень, що пред'являються на слух або зорово (у бланковому або комп'ютерному варіантах). Від опитуваного вимагається згодитися з кожним з висловів або відкинути його, відповівши або "так", чи ні". Методика є модифікацією опитувальника РСК,

стандартизовану на ширшому віковому і соціальному контингенті випробовуваних.

Опитувальник ЛК дозволяє виявити локалізацію контролю особистості, тобто переконання людини щодо того, де знаходяться або локалізуються сили, що піддають впливу, управлінню і контролю те, що відбувається в його долі [15, с. 107].

Особистості, переконані у тому, що головні сили, що визначають їх життя, знаходяться усередині них самих (тобто їх зусилля, старання і здібності), називаються інтерналами, або людьми з внутрішнім локусом контролю, особистості, переконані у тому, що те, що відбувається з людиною залежить від зовнішніх чинників (будь то інші люди, доля або випадок), називаються екстерналами, або людьми із зовнішнім локусом контролю.

Чим вищі показники інтернальності досліджуваного, тим більше вірогідно, що він відчуває себе "господарем власної долі", відрізняється . упевненістю в собі і володіє вищим рівнем розвитку саморегуляції життєдіяльності. Чим нижчі показники інтернальності, тобто чим ближчий він до полюса зовнішнього локуса контролю або екстернальності, тим менш він упевнений в собі і більше потребує психологічної і будь-якої іншої допомоги, будучи недостатньо самостійним в рішенні різного роду життєвих задач.

Інструкція досліджуваним:

Вам будуть запропоновані вислови людей про життя. Ви можете погодитися з ними або не згодитися. Якщо Ви вважаєте, що: "Так, я думаю приблизно так само", - то поставте на листку для відповідей поряд з номером вислову плюс. Якщо вважаєте, що: "Ні, я думаю про це інакше", - то поставте поряд з номером мінус.

Розділ III. Результати дослідження локусу суб'єктивного контролю у студентів із низьким та високим рівнем успішності

3.1. Обробка результатів дослідження

Для ручної обробки зручна наступна технологія обробки результатів

Перевірити збіг відповідей за кожним твердженням з ключем ЗІ, номери всіх питань (незалежно від "+" або "-"), що співпали з ключем, обвести колом.

Ключ до шкали загальна інтернальність (ЗІ):

+ 2,3,4,10,11,13,14,16,18,21,23,25,27,28,30,32,33,35,38,40.

- 1,5, 6, 7,8,9,12,15,17,19,20,22,24,26,29,31,34,36,37,39.

Після цього необхідно порахувати бали за шкалами проставляючи, відповідні букви поряд з номерами питань, обведених в куخلі (тобто що співпали з ключем ЗІ).

Ключ до шкали інтернальність у професійній діяльності (Ш):

Ш: пс + пп

пс - професійно-соціальний аспект інтернальності: 1,9,13,18,21,26,28,36.

пп - професійно-процесуальний аспект інтернальності: 15,27,31,32,35,37,38,40.

При масових обстеженнях (у разі ручної обробки результатів) достатньо користуватися тільки інтегральною шкалою ЗІ, що дозволяє одержати основну інформацію про локалізацію контролю респондентів.

В процесі нашого дослідження з метою отримання основної інформації про локалізацію контролю досліджуваних ми вирішили використовувати підрахунки за шкалами ЗІ та Ш, так як вона безпосередньо стосується навчальної діяльності досліджуваних студентів.

Шкала загальної інтернальності (ЗІ) охоплює всі пункти опитувальника.

Шкала інтернальності в професійній діяльності (ПІ) охоплює ситуації навчальної, професійної і будь-якої іншої активності, переслідуючої досягнення людиною конкретної мети.

Отже, зазначена методика діагностики рівня суб'єктивного контролю дозволила визначити рівень локусу контролю як світоглядного настановлення особистості, тісно пов'язаного з навчальною сферою студентів. Вона допомогла нам визначити рівень сформованості внутрішній чи зовнішній локус контролю та можливі шляхи його прояву у навчальній сфері діяльності досліджуваних студентів.

3.2. Виявлення особливостей локусу суб'єктивного контролю у студентів із високим та низьким рівнем успішності

В рамках даної курсової роботи дослідження локусу суб'єктивного контролю проводилось серед студентів 3 року навчання Житомирської філії ЄУФІМБ (Європейський університет фінансів, інформаційних систем менеджменту і бізнесу). Вибірка становила 30 осіб. Метою проведеного дослідження було виявити взаємозв'язок рівня успішності досліджуваних студентів із рівнем їх суб'єктивного контролю. Для досягнення зазначеної мети студенти були умовно розділені на дві групи кількістю по 15 осіб кожну відповідно до рівня їх успішності. До групи студентів з низькою успішністю ми віднесли студентів, середній бал успішності яких становив від 2,0 до 3,9 балів. До групи студентів із високою успішністю нами відібрано студентів, середній бал успішності яких становив від 4,0 до 5,0 балів протягом останніх двох навчальних років.

Провівши дослідження ми здійснили обробку результатів за бланками заповненими досліджуваними (додаток А). Отже, так як шкала загальної інтернальності охоплює всі пункти опитувальника і показує загальний рівень локусу контролю, в результаті обробки бланків досліджуваних із загальної

кількості можливих шкал, ми підраховали шкалу загальної інтернальності (ЗІ), яка дає уявлення про загальний рівень суб'єктивного контролю, а також шкалу інтернальності в професійній діяльності (ІП), яка також може дати нам деякі дані про ситуації навчальної діяльності досліджуваних студентів.

Отже, розглянемо підраховані та оброблені нами дані проведеного психодіагностичного дослідження рівня суб'єктивного контролю студентів.

Проаналізувавши дані, отримані під час дослідження рівня суб'єктивного контролю студентів, з метою виявлення його взаємозв'язку і успішністю зазначеної групи студентів, нами було проаналізовано показники успішності цих студентів.

Результати дослідження можна зобразити за допомогою таблиць (див. таблиці 3.1. та 3.2).

Таблиця 3.1.

Результати дослідження рівня суб'єктивного контролю групи студентів із низькою успішністю

Дані студента	Показник шкали загальної інтернальності (ЗІ)	Показник шкали інтернальності в професійній діяльності (ІП)	Середній бал успішності студента
Ващенко П.П.	18	3	3,5
Єрмолюк С.О.	8	2	3,2
Сіденко Н.М.	6	2	3,3
Заберток О.С.	9	2	3,5
Белянська С.С.	10	2	3,5
Купчук О.І.	10	3	3,8
Ступак Ю.М.	4	1	3,1
Степанчук Т.О.	7	2	3,4
Якименко О.С.	6	2	3,8
Пендерецька Н.А.	11	3	3,5
Сідов О.О.	8	2	3,5
Димова А.М.	7	2	3,0
Шуст О.М.	6	0	3,5
Гіхун П.М.	4	0	3,0
Янчик Д.О.	6	0	3,1
Середні показники шкал та успішності	8	1,73	3,38

Таблиця 3.2.

Результати дослідження рівня суб'єктивного контролю групи студентів із високою успішністю

Дані студента	Показник шкали загальної інтернальності (ЗІ)	Показник шкали інтернальності в професійній діяльності (ІІ)	Середній бал успішності студента
Малюченко І.О.	34	14	4,5
Іваницька Л.М.	31	14	4,8
Голоднюк Н.К.	27	11	4,9
Сирота О.Д.	29	11	4,7
Саченко П.П.	28	12	4,6
Хоменко О.В.	23	10	5,0
Оніщук В.С.	25	10	4,8
Андрущенко М.І.	30	13	4,9
Зінченко Т.М.	27	9	5,0
Логвінова А.М.	24	8	5,0
Рябініна К.М.	30	12	5,0
Курас К.О.	22	8	5,0
Борчук В.І.	26	8	4,5
Літвінко І.В.	27	11	4,8
Слюсар О.Д.	32	14	4,7
Середні показники шкал	27,7	11	4,81

Проаналізуємо отримані дані, наведені в таблицях. Загалом, за даними таблиць можемо побачити, що у студентів із низьким рівнем успішності рівень суб'єктивного контролю значно нижчий ніж у студентів із високою успішністю. Проілюструвати такий висновок ми можемо за допомогою діаграми і узагальненими результатами проведеного дослідження (рис. 3.1).

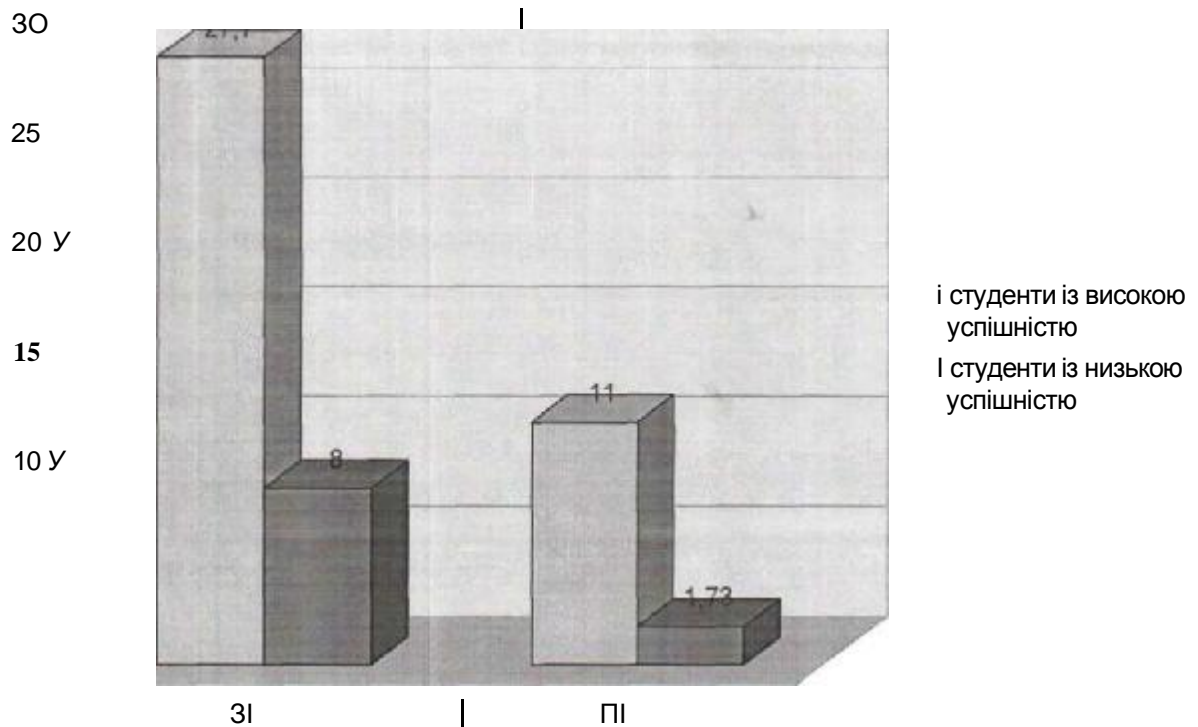

Рис. 3.1. Порівняння локусу суб'єктивного контролю у студентів із низькою та високою успішністю

Отже, проаналізуємо отримані результати. Для визначення рівня інтернальності ми взяли арифметичну середину шкали, максимальне число якої становить 40, тобто 20. Таким чином, ми віднесли всіх досліджуваних, у кого показник ЗІ був меншим 20 до екстернатів, а всіх у кого було більше 20 відповідно до інтерналів.

Низькі показники ЗІ у студентів першої групи (із низькою успішністю) свідчать про наявний у них виражений зовнішній локус контролю - екстернальність. Екстернали не вірять у те, що людина в змозі реально впливати на те, що відбувається в його житті; вони переконані, що сили, що управляють людською долею, знаходяться десь зовні - це може бути і випадок, і "фатум", і які-небудь "впливові люди", але в будь-якому варіанті, на думку екстернала, від його активності мало що залежить, тому він

відчуває себе людиною, що не здатна впливати на власну долю, що змушує його засмучуватись та навіть страждати.

Високі показники ЗІ у студентів другої групи (із високою успішністю) характеризують їх як інтерналів, тобто людей з внутрішнім локусом контролю, що виявляється в різноманітних життєвих ситуаціях. Такі люди відрізняються упевненістю у тому, що сили, що впливають на долю людини, знаходяться усередині нього самого; те, що відбувається з людиною, в значній мірі є результатом його активності, і, отже, відповідальність за власне життя лежить на самій людині, а не на яких-небудь інших, зовнішніх по відношенню до нього, силах. Можливо саме ця віра в свої сили та відповідальність сприяє їх досить високим успіхам у навчанні. В той час як студент попередньої групи (екстернал) не виконавши, припустимо, домашнє завдання буде сподіватись на щасливий випадок та везіння, що допоможе йому минути поганої оцінки, інтернал буде сумлінно виконувати своє. завдання, так як переконаний, що його життя залежить від нього самого, а не від везіння. В такому випадку якщо екстернату «не пощастить», і його все ж таки визвуть відповідати за непідготовленим завданням, він отримає погану оцінку, що його безперечно засмутить, але своєї вини в цьому він навряд побачить. Натомість буде скаржитись на невезіння та лиху долю, невдалий день тощо. В тій же самій ситуації, інтернал виконавши завдання отримає добру оцінку і відчуватиме відчуття гордості та самодостатності і буде впевнений, що добра оцінка не є везінням чи забаганкою доброго настрою викладача, а це винагорода за прикладені ним самим зусилля та затрачений час. Це стимулюватиме і надалі виконувати всі завдання. В той час як екстернал і надалі буде сподіватись, що все ж таки наступного разу йому пощастить отримати добру оцінку без зусиль, якщо везіння та доля будуть на його стороні.

Такий приклад з навчальної діяльності студентів інтерналів та екстернатів також підтверджують їх результати за шкалою ІІІ.

Низькі показники за цією шкалою у першій групі студентів говорять про те, що їм часто важко в поясненні причин і способів досягнення того або іншого результату; вони рідко бувають схильні до покладання на себе якої-небудь відповідальності. Це негативно впливає і на результати навчання.

Високі показники за шкалою ІІ другої групи студентів характеризують їх як людей, які розуміють, що одержувані ними результати навчальної діяльності залежать від якості його власних дій. У професійній діяльності такі працівники частіше проявлятимуть схильність до прийняття відповідальності на себе, а також ініціативність та вміння прийняття рішень.

Таким чином, в результаті дослідження було виявлено взаємозв'язок, який існує між локусом суб'єктивного контролю та успішністю студентів, що підтверджує гіпотезу, викладену на початку роботи.

Висновки

Підведемо підсумки проведеного дослідження.

Вища освіта робить величезний вплив на психіку людини, розвиток його особистості. За час навчання у вузі, за наявності сприятливих умов у студентів відбувається розвиток всіх рівнів психіки. Вони визначають спрямованість розуму людини, тобто формують склад мислення, який характеризує професійну спрямованість особистості. Для успішного навчання у вузі необхідний досить високий рівень загального інтелектуального розвитку, зокрема сприйняття, пам'яті, мислення, уваги, рівня володіння визначеним довшола логічних операцій. Юність однозначно оцінюється як етап завершення фізичного, статевого дозрівання і досягнення соціальної зрілості і зв'язувалася з дорослішанням, хоча уявлення про цей період розвивалися з часом, і в різних історичних суспільствах воно було відмічене різними віковими межами.

Психологічний зміст юності пов'язаний з розвитком самосвідомості, рішення задач професійного самовизначення і вступу до дорослого життя. З погляду вікової психології, в студентському віці змінюються риси внутрішнього світу і самосвідомості, еволюціонують і перебудовуються психічні процеси і властивості особистості, змінюється емоційно-вольовий устрій життя. Центральними психічними процесами юнацького віку є розвиток свідомості і самосвідомості. Завдяки розвитку свідомості у студентів формується цілеспрямоване регулювання його відносин до навколишнього середовища і до своєї діяльності, провідною ж діяльністю періоду ранньої юності є учбово-професійна діяльність.

Одним з психологічних феноменів, що відображають індивідуальні особливості мотивації досягнення і цілеспрямованої поведінки людини, є локус контролю.

Таким чином, рівень суб'єктивного контролю може бути віднесений до однієї з найважливіших характеристик самосвідомості, визначаючої особливості поведінкових реакцій в широкому спектрі соціальної взаємодії і відповідальності, що виявляється у відчутті, рівні активності і ступені дії на

обставини життя. Виділяються два крайні типи локалізації локусу контролю: інтернальний і екстернальний. У першому випадку людина вважає, що події, що відбуваються, перш за все залежать від його компетентності, цілеспрямованості, здібностей і детермінуються його власною активністю і зусиллями. У другому випадку людина переконана, що його успіхи і невдачі визначаються, в першу чергу, дією зовнішніх обставин, везінням, випадковістю, діями інших людей.

Концепція «локус контролю» є слідством теорії соціального навчання Дж.Роттера. На його думку, інтернальність і екстернальність є достатньо стійкими властивостями особистості, сформованими в процесі її соціалізації. Різні аспекти концепції локусу контролю відображені в теоріях і концепціях поведінки: віра в долю або випадок як прояв неефективності суспільної системи (Ч.Веблен), віра в долю як захисний механізм, що дає можливість зберегти самоповагу у разі життєвих невдач (Р.Мертон). Дуже співзвучна підходу Дж.Роттера типологія соціального характеру, запропонована Д.Рісменом, який виділив тих, що «направляються зсередини», і що «направляються іншими». Поведінка «направляються зсередини» регулюються внутрішніми цілями і цінностями, а що «направляються іншими» - цінностями, зовнішніми по відношенню до них.

Можна припустити, що в загальному випадку екстернальний локус-контроль формує орієнтацію на стан, а інтернальний - орієнтацію на результат. В зв'язку з цим важливо і те, що локус-контроль виявляється як характеристика загальної активності особистості, яка, на думку К.А.Абульханової-Славської, має дві складові: рівень ініціативи і рівень відповідальності.

За даними сучасних досліджень, рівень локусу контролю також впливає на успішність навчання. Так, Збанацька А. Б. в своєму дисертаційному дослідженні визначає та підтверджує вплив на успішність студентів. В результаті проведеного дослідження, вона визначила, що основою індивідуальних стилів учбової діяльності студентів з високою академічною успішністю виступають особові характеристики, серед яких і інтернальність

Загалом, сьогодні в світі використовується велика кількість різноманітних методик, розроблених як для діагностики узагальненої локалізації контролю особистості, так і для виявлення специфіки локалізації контролю в окремих сферах життя людини (наприклад, батьківська поведінка, відношення до роботи, здоров'я і т.д.). Із "загальних" шкал найбільш популярні шкали Дж. Роттера "Шкала інтернальності-екстернальності" (1-Е зсаіе) і Г. Льовенсон "Інтернальність і екстернальність в спілкуванні і шансових ситуаціях" (опитувальник ІРС). У нашій країні широке поширення набув опитувальник "Рівень суб'єктивного контролю" (РСК) Е.Ф. Бажіна, Е.А. Голинкиной і А.М. Еткинда.

Отже, дослідження локалізації рівня контролю студентів в нашому дослідженні проводилося за методикою "Локус контролю" розробленою О.Г. Ксенофонтовою. Ця методика являє собою модифікацію загальновіомої методики "Рівень суб'єктивного контролю" (РСК) О.Ф. Бажиної, О.А. Голинкіної та А.М. Еткинда. Опитувальник містить 40 тверджень, що* пред'являються на слух або зорово (у бланковому або комп'ютерному варіантах). Від досліджуваного вимагається згодитися з кожним з висловів або відкинути його, відповівши або "так", чи ні". Методика є модифікацією опитувальника РСК, стандартизовану на ширшому віковому і соціальному контингенті випробовуваних. Опитувальник ЛК дозволяє виявити локалізацію контролю особистості.

Отже, в процесі нашого дослідження з метою отримання основної інформації про локалізацію контролю досліджуваних ми вирішили використовувати підрахунки за шкалами ЗІ та ІІ, так як вона безпосередньо стосується навчальної діяльності досліджуваних студентів. Шкала загальної інтернальності (ЗІ) охоплює всі пункти опитувальника. Шкала інтернальності в професійній діяльності (ІІ) охоплює ситуації учбовій, професійній і будь-якої іншої активності, переслідуючої досягнення людиною конкретної мети.

В рамках даної курсової роботи дослідження локусу суб'єктивного контролю проводилось серед студентів 3 року навчання Житомирської філії ЄУФІМБ (Європейський університет фінансів, інформаційних систем,

менеджменту і бізнесу). Вибірка становила 30 осіб. Метою проведеного дослідження було виявити взаємозв'язок рівня успішності досліджуваних студентів із рівнем їх суб'єктивного контролю. Для досягнення зазначеної мети, студенти були умовно розділені на дві групи кількістю по 15 осіб кожна відповідно до рівня їх успішності.

Загалом, за результатами проведеного дослідження можемо побачити, що у студентів із низьким рівнем успішності рівень суб'єктивного контролю значно нижчий ніж у студентів із високою успішністю. Низькі показники ЗІ у студентів першої групи (із низькою успішністю) свідчать про наявний у них виражений зовнішній локус контролю - екстернальність. Екстернали не вірять у те, що людина в змозі реально впливати на те, що відбувається в його житті; вони переконані, що сили, що управляють людською долею, знаходяться десь зовні - це може бути і випадок, і "фатум", і які-небудь "впливові люди", але в будь-якому варіанті, на думку екстернала, від його активності мало що залежить, тому він відчуває себе людиною, що не здатна * впливати на власну долю, що змушує його засмучуватись та навіть страждати. Високі показники ЗІ у студентів другої групи (із високою успішністю) характеризують їх як інтерналів, тобто людей з внутрішнім локусом контролю, що виявляється в різноманітних життєвих ситуаціях. Такі люди відрізняються упевненістю у тому, що сили, що впливають на долю людини, знаходяться усередині нього самого; вони переконані, що відповідальність за власне життя лежить на самій людині, а не на яких-небудь інших, зовнішніх силах.

Таким чином, в результаті дослідження було виявлено взаємозв'язок, який існує між локусом суб'єктивного контролю та успішністю студентів, що підтверджує гіпотезу, викладену на початку роботи: студенти з інтернальним локусом суб'єктивного контролю показують вищі успіхи в навчанні в порівнянні з екстерналами.

Список використаних літературних джерел

1. АбульхановаСлавская К.А., Березина Т.Н. Время личности и время жизни. - СПб, 2001. - 403 с.
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. - М., 1987. - 228 с.
3. Андреева Г.М. Психология социального познания. - М., 1997. - 255 с.
4. Божович Л. Проблемы формирования личности. - М., 1995. - 352 с.
5. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. А.В. Петровского. — М, 1979.— 234 с.
6. Гавриличев А. Л., Лукьянова Н. Ф. Критерии оценки свойства личности при определении профессиональной пригодности кандидатов в летные училища // Военно-медицинский журн., 1984. - № 3. - С. 53—54.
7. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психология высшей школы. - Минск, 1993.-314 с.
8. Заброцький М. М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2006. - 172 с.
9. Збанацкая А. Б. Личностные характеристики студентов вуза как основа индивидуального стиля учебной деятельности // автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук спец. 19.00.07 - "педагогическая психология". - Москва, 2007. - 19 с.
- 10.Иванников В.А. Психологические механизмы волевой регуляции. - М., 1991.-298 с.
- 11.Клецина И. С. Структура личностной саморегуляции как фактор успешности учебной деятельности студентов: Автореф. канд. дисс. - СПб.: С.-Петербургский государственный университет, 1992. - 16 с.
- 12.Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности. Казань: Изд-во КГУ, 1997 - 278 с.
13. Кон И. С. Психология юношеского возраста: Пробл. Формирования

личности. Учеб. Пособие для пед. ин-тов. - М., 1976. - 175 с.

14. Конопкин О. А., Прыгин Г. С. Связь учебной успеваемости студентов с индивидуально-типологическими особенностями их саморегуляции //

Вопр. психол. - 1984. - № 3. - С. 42—53.

15. Ксенофонтова Е. Исследование локализации контроля личности - новая версия методики УСК // Психологический журнал. - 1999. - № 2. - С. 103-114.

16. Лепик Р., Сукамяги А., Уринг Р. Связь некоторых характеристик личности с типами личности и школьной успеваемостью // Опыт работы кабинета профконсультации Тартуского государственного университета / Под ред. А. А. Сукамяги. - Тарту: ТГУ, 2000. - С. 137-139.

17. Осницкий А.К. Психология самостоятельности: методы исследования и диагностики. - М, Нальчик, 1996. - 298 с.

18. Пантилеев СР., Столин В.В. Тест-опросник субъективной локализации контроля. Модификация шкалы 1-Е Дж. Роттера // Практикум по психодиагностике. М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1988. -С. 131-134.

19. Практикум по психодиагностике. Конкретные психодиагностические практические занятия по психологии: Учеб. Пособие для студентов пед. Ин-тов /Сост.: Н. Б. Берхин и С. Ф. Спичак; Под ред. А. В. Петровского. - М.: Просвещение, 2002. - 157 с.

20. Психологические и психофизиологические особенности студентов/ Под ред. Н.М. Пейсахова. - М., 1997. - 330 с.

21. Психология развивающейся личности / Под ред. А. В. Петровского. - М.: Педагогика, 1987. - 239 с.

22. Словарь психолога-практика / Сост. С.Ю. Головин. - 2-е изд., перераб. и доп. - Мн.: Харвест, 2005. - 976 с.

23. Словарь-справочник по психологической диагностике / Сост. Л.Ф. Бурлачук, СМ. Морозов; отв. ред. СБ. Крымский. - Киев: Наукова думка, 1989.-721с.

24. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. Т.2. - М., 1986. - 392 с.

ДОДАТКИ